

ПРИНЦИПИ І МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙ

У статті розглянуто принципи і методи побудови механізму регулювання міграції сільського населення та здійснено аналіз міграційних тенденцій, який включає дослідження зовнішніх міграційних факторів.

Ключові слова: механізм регулювання, сільське населення, міграційні тенденції, міграційні фактори.

В статье рассмотрены принципы и методы построения механизма регуляции миграции сельского населения и осуществлен анализ миграционных тенденций, который включает исследование внешних миграционных факторов.

Ключевые слова: механизм регуляции, сельское население, миграционные тенденции, миграционные факторы.

In the article, and the analysis of migratory tendencies, which includes the considered principles and methods of construction of mechanism of adjusting of migration of rural population research of external migratory factors, is carried out.

Key words: adjusting mechanism, rural population, migratory tendencies, migratory factors.

Постановка проблеми. Саморегульований міграційний механізм сформувався протягом тривалого періоду існування спільноти та зазнавав впливу з боку системи розселення, транспортної мережі регіону, соціально-економічного розвитку. На період дослідження до найменших дрібниць відшліфовані елементи мотивації міграцій проявились у стійких намірах переміщення населення. Головна тенденція – зростання чисельності міського населення за рахунок переїзду сільських жителів – має історичний характер і проявляється через існування соціально-побутової, економічної, трудової та інших видів міграцій. Визначальне місце у становленні міграційного мотиву має зовнішнє середовище, яке опосередковано через узгодження з потребами особи відтворює його у функціях, визначенні, формах та проявляється у властивостях.

Аналіз досліджень і публікацій. Прояв мотивів міграції через властивості виявляє змогу до констатації ще одного явища. За весь історичний період дослідження міграцій демографи зустрічаються з потребою чіткого визначення ролі та механізму впливу мотивів міграції. Одні, з причин неможливості отримати чіткої відповіді, філігранно обходять явище механізму мотивації міграцій та створюють причинно-наслідкові теорії, інші зазначають що «... розробка теорії міграційної поведінки передбачає отримання відповідей на цілий ряд принципівих запитань, не зрозумілими до кінця є роль та місце різних факторів, що обумовлюють ту чи іншу поведінку, по-різному

складається механізм прийняття рішення з конкретного поведінкового рішення» [1, с. 148].

Управління мотивами мігранта в контексті міграційної політики держави набуває двох форм, структурованих нами за наявністю цілеспрямованого втручання, серед яких: хаотично сформоване мотиваційне поле, яке ототожнюється з мотивом міграції і характеризується відсутністю цілеспрямованого управління з метою впливу на наміри особи (опосередкована регуляторна політика держави виступає як елемент хаотичного впливу), та цілеспрямовано сформоване мотиваційне поле, покликане спонукати особу до досягнення поставлених державою цілей. Різницю між формами встановлення мотивів міграції становить механізм стимулювання мігрантів до здійснення акту переміщення. За багатогранністю та складністю утворення механізму формування мотиву міграції, його необхідно піднести до рангу явища, окремі елементи якого опрацьовані Ю. Євсюковим [2, с. 66-70], О. Хомрою [16, с. 132-147], Т. Заславською [3, с. 55-67], Л. Рибаківським [14, с. 163-182] та іншими вченими.

Визначення поняття механізму мотивації міграцій на момент дослідження не існує і дається нами вперше. Отже, мотиваційний механізм міграцій населення – це система елементів управління мотивом з метою оптимізації їх впливу на міграційну поведінку особи.

Виклад основного матеріалу. Механізм мотивації міграцій ідентичний формуванню мотиву міграції, за винятком наявності у першого елемента

цілеспрямованого державного управління, орієнтованого на досягнення поставленої мети, що свідчить про тотожність таких властивостей, як двоїста природа, суб'єктивний характер та заснування на потребах у обох явищах. Визначені властивості виступають основою формування мотиву міграції, і їх використання в якості основи інструментарію регуляторної політики у механічному русі населення стає цілком логічним.

Оскільки використання мотиваційного механізму в якості регуляторного впливу не викликає сумнівів, то на етапі побудови стійкої системи стимулювання переміщення необхідно обґрунтувати область його використання та об'єктивні обмеження державного втручання в історично сформовані міграційні процеси. Постає питання завдання, принципів і методології побудови механізму регулювання міграцій мотивацією потреб та дій.

Механізм мотивації міграцій нездатний стати універсальним засобом управління намірами особи. Результати аналізу попередніх розділів свідчать про придатність до регулювання з допомогою механізму мотивації міграцій лише факторів другого порядку. Фактори першого порядку нерегульовані за своєю природою. Регульовані фактори третього порядку не здійснюють визначального впливу на міграційні наміри і тому не представляють інтерес для регуляторної політики.

Завдання, поставлені на окремих етапах міграційної поведінки сільського населення, суттєво відрізняються між собою. Простежується залежність поставлених завдань від ролі державної регуляторної політики у формуванні міграційних потоків. Єдиний випадок постановки завдання захисту населення з допомогою переселення мав місце після екологічної аварії на ЧАЕС.

Населення в ході реалізації міграційних намірів переслідує мету покращення власного життєвого рівня, через що для потенційних мігрантів актуальним було завдання поліпшення власного соціально-побутового забезпечення при виникненні та долученні до соціально-побутової міграції, поліпшення матеріального становища при економічній міграції та отримання засобів до існування при трудовій міграції.

Протиріччя поставлених завдань вирішуються на користь мігрантів. У випадку силового вирішення міграційного питання з боку держави протиріччя реалізуються на її користь.

Таким чином, практика регулювання міграцій свідчить про виконання поставлених завдань у випадку збігання інтересів держави (суб'єкта регуляторної політики) та учасників міграцій.

Важливе місце у постановці завдання відіграє порядок факторів. Оскільки, як з'ясовано раніше, регулюванню за допомогою механізму мотивації міграцій піддаються лише фактори другого порядку, через те й завдання до побудови мотиваційного механізму необхідно ставити відповідні.

З точки зору двох протилежних регуляторних напрямків міграційної політики, постановка

завдання вимагає вибору стримування чи стимулювання міграцій.

У свою чергу, постановка завдання супроводжується його подальшою конкретизацією у створенні умов проживання при стримуванні мігрантів, базовими завданнями яких є: покращення соціально-побутових умов, створення робочих місць, підвищення доходів населення та створення інформаційного образу переваг відмови від міграцій.

Конкретизація завдання стимулювання міграцій реалізується у виборі сприяння та організації переміщення, базовими завданнями яких є організація робочих місць у точці залучення трудових ресурсів, створення соціально-побутових умов та інформаційного забезпечення міграцій. Альтернативою до сприяння та організації переміщення є розвиток системи маятникової міграції, базовими завданнями якої є створення регулярного сполучення та інформаційне забезпечення розвитку системи маятникових міграцій.

На практиці дерево постановки завдання характеризується існуванням їх великої сукупності водночас. На базовому рівні завдання механізму мотивації міграцій тотожні обраним напрямкам регулювання. Постановка завдання – досить складна частина роботи з формування механізму мотивації міграцій, від якої залежить вибір напрямку регулювання, регуляторних інструментів, ефективність регуляторних заходів та можливість досягнення запланованого результату. На нашу думку, для підтримання високого рівня ефективності процесу постановки завдання слід дотримуватися ряду принципів, які одразу обмежать вибір недоцільних завдань.

Принципи формування мотиваційного механізму міграцій населення відображають закономірності суспільного розвитку і покликані на ранніх етапах започаткування регуляторної політики знизити ймовірність її невдач.

Дотримання принципу поваги до особи-носія міграційних відносин базується на сучасних концепціях демократичного розвитку суспільства, згідно з якими людина має право на життя, працю, приватну власність та цілу низку інших прав [9, с. 98]. Дотримання прав людини вимагають міжнародні правові норми, серед яких – Гельсінська конвенція з прав людини. У вітчизняному законодавстві права людини прописані у Конституції України [11, с. 101] та у законах, серед яких – Закон України «Про громадянство України» [12, с. 65], Закон України «Про зайнятість населення» [5, с. 252], Закон України «Про підприємства та підприємництва в Україні» тощо.

Групу суспільних принципів доповнює принцип наслідування закономірностей суспільного розвитку. Практика регулювання демографічних процесів відмічає утворення негативних наслідків проти-природного впливу на міграції. Яскравим прикладом цього є спроба асиміляції українців через розселення на території СРСР, коли після розпаду імперії утворилися великі міграційні потоки українців на етнічні території.

Оснoву соціальних принципів становить принцип обов'язкового соціального ефекту. Необхідність його врахування продиктована намаганнями мігрантів покращити власне життя. Неврахування цього принципу у 80-х роках минулого століття призвело до значних капітальних витрат на будівництво житла у сільській місцевості, що не дало змоги зупинити соціально-побутову міграцію.

Окрему групу у формуванні механізму мотивації міграції становлять економічні принципи. Серед них – принцип загальної суспільної економії, дотримання якого призводить до економії витрат на міграції та їх перерозподіл на суспільний розвиток. Наприклад, зниження транспортних витрат сільських школярів призводить до зростання їх матеріального забезпечення, доступності підручників та шкільного приладдя.

Принцип тривалого економічного ефекту слугує доповненням до попереднього та орієнтує на відмову від негайного результату. Концентрація населення на незначних географічних територіях стає запорукою інтенсифікації суспільних відносин та розвитку науково-технічного прогресу [10, с. 124], що на ранніх етапах міграції не простежувалося, коли ставилося завдання збереження трудового потенціалу сільських поселень.

Низький рівень ефективності регулювання міграційних процесів головним чином пов'язаний із високими витратами на його здійснення. Витрати на соціологічні дослідження, утримання регуляторного апарату, розробка державних програм здійснення регуляторних заходів лягають тягарем на регуляторну політику. При реалізації регуляторних заходів постає дилема «високі витрати – ефективна політика» чи «низька ефективність при низьких витратах». Це говорить на користь використання принципу мінімального фінансування при виборі механізму мотивації міграції у якості регуляторних інструментів замість звичайних заходів управління міграціями.

Оснoву управлінських принципів становить управління лише факторами другого порядку, оскільки фактори першого порядку некеровані, а третього порядку – не здійснюють визначального впливу на міграційну поведінку.

Прийняття рішення про здійснення переміщення має двоїсту природу впливу, з одного боку, факторів зовнішнього середовища, а з іншого – факторів особистості, ототожнених нами раніше з прийняттям рішення під впливом внутрішніх суб'єктивних чинників. Це пояснює випадки різної міграційної реакції особи на однакові регуляторні стимули та вимагає врахування принципу суб'єктивного характеру поведінки людини.

До числа принципів побудови механізму мотивації міграції доцільно включити ті, що описують закономірності формування міграційних потоків. Наприклад, типову реакцію населення на регуляторні заходи з урахуванням психологічних та ментальних особливостей, етапу життєвого циклу та сімейних традицій можна охарактеризувати через структуру міграційних потоків. Як правило, на початкових етапах до міграційного руху включаються «новатори» та «ранні послідовники за новаторами». Основна група – «ті, що бажають діяти, як усі» реагують пізніше. Останніми на дії держави реагують «консерватори». Використання цього принципу вимагає врахувати той факт, що найбільш сталими носіями міграційних відносин є «особи, що бажають діяти, як усі» [15, с. 37].

Дотримання принципів реалізації механізму мотивації міграції значно спрощує методологію його побудови через ототожнення перерахованих принципів з обмеженнями, які на початкових етапах регулювання міграції знижують імовірність помилок, кількість хибних рішень та використання неадекватних регуляторних інструментів.

З методологічної точки зору, доцільно виділити два етапи формування мотивів до міграції. Перший етап методологічно характеризує дослідження існуючих та потенційних міграцій.

Висновки. Таким чином, методологія управління мотивами міграційної поведінки передбачає втручання у сформований механізм з метою корегування його впливу на міграційні наміри, що, в свою чергу, вимагає безпосереднього втручання у тенденції формування мотиваційного механізму. За ступенем втручання у сформований мотиваційний механізм, на нашу думку, слід виділити три види заходів, серед яких: 1) пасивна регуляторна політика, що не передбачає втручання у механізм мотивації міграції та орієнтована на отримання даних для врахування в програмах розвитку регіону з метою запобігання негативних наслідків їх дії на міграційні процеси; 2) політика коригування кризових явищ у міграційних процесах, що передбачає втручання у механізм мотивації міграції із метою згладжування деструктивного впливу міграційних факторів та цілеспрямованого управління на рухливість населення; 3) утворення механізму мотивації міграції із початковим спрямуванням на організовані міграційні потоки. Подальше методологічне забезпечення розкривається в інструментах стимулювання міграційних намірів, серед яких слід виокремити індикативне планування, оперативне втручання, мотивацію населення через управління міграційними факторами та перспективне управління міграційним середовищем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драгунова Т. Управління міграційними процесами великих міст / Т. Драгунова // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 5. – С. 35–39.
2. Евсюков Ю. М. Методы регулирования миграций из села в город. Миграционная подвижность населения / Ю. М. Евсюков; [под. ред. Б. С. Хорева и В. М. Моисеенко]. – М. : Статистика, 1974. – 160 с.
3. Заславская Т. И. Методические проблемы изучения миграции сельского населения. Статистика миграции населения /

- Т. И. Заславская / [отв. ред. Т. В. Рябушкин]. – М. : Статистика, 1973. – 368 с.
4. Завгородня Т. П. Дослідження зовнішніх міграційних переміщень населення за допомогою стохастичних моделей / Т. П. Завгородня // Вісник Технологічного університету Поділля. Економічні науки. – 2003. – № 6. – Ч. 2. – С. 36–46.
  5. Закон України «Про зайнятість населення» / Закон України. Т. 1. – К. : Ін-т законодавства, 1996. – С. 252–268.
  6. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції населення України / Е. М. Лібанова, О. В. Позняк. – К. : Основи, 2002. – 186 с.
  7. Лібанова Е. М. Ринок праці (соціально-демографічні аспекти) / Е. М. Лібанова / – К. : ДЦЗ, 1996. – 132 с.
  8. Малиновська О. Управління міграціями: деякі висновки з європейського досвіду / О. Малиновська // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2003. – № 2. – С. 446–453.
  9. Москаль Г. Міграційні процеси – справа тонка / Г. Москаль // Голос України. – 2003. – № 173. – С. 7.
  10. Ніколайчук М. В. Оцінка факторів зовнішнього середовища в системі сільських міграцій / М. В. Ніколайчук // Вісник Технологічного університету Поділля. Економічні науки. – 2004. – № 6. – С. 38–42.
  11. Нова Конституція України: Огляд і коментарі. – К. : Наук. думка, 1996. – 132 с.
  12. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
  13. Позняк О. Масштаби зовнішніх трудових міграцій населення України / О. Позняк // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 6. – С. 37–40.
  14. Рыбаковский Л. Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика / Л. Л. Рыбаковский. – М. : Наука, 1987. – 200 с.
  15. Корель Л. В. К вопросу о связи между постоянной и сезонной миграцией сельских жителей в города : автореф. дисс. ... на соискание науч. степени к.э.н. / Л. В. Корель. – М., 1970. – 48 с.
  16. Хомра А. У. Воспроизводство населения: Территориально-организационный аспект / А. У. Хомра. – К. : Наукова думка, 1990. – 276 с.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д.філос.н., професор;
Ляпіна Л. А., к.політ.н., доцент.

© Чорна В. О., 2010

Дата надходження статті до редколегії: 01.12.2010 р.